

SEKSUALNA IZNUDA KAO PRIKRIVENA KORUPCIJA I SEKSUALNO NASILJE

Vesna Ilkicarević, MA komunikolog²⁸⁴
Helsinški parlament građana Banja Luka
Public Relation Manager

Apstrakt: Seksualna iznuda – sextortion, definisana kao oblik seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, ali i kao oblik korupcije, postala je predmet istraživanja od 2008. godine, kada je Međunarodno udruženje sutkinja (IAWJ) prepoznalo ovu pojavu kao alarmantnu. Iako su učinjeni određeni napori da ova koruptivna pojava bude vidljivija i da se nađu rješenja da se zaustavi, i dalje je seksualna iznuda globalni fenomen i problem. Ova pojava prisutna je, kako su pokazala dosadašnja istraživanja, u različitim sektorima, privatnim i javnim, i u Bosni i Hercegovini. Ipak, o seksualnoj iznudi malo se javno govori, a u slučajevima, i kada zauzmu medijski i javni diskurs, uglavnom se stigmatizuje žrtva, umjesto da posljedice i odgovornost snosi počinitelj seksualne iznude. Kao u mnogim drugim zemljama, tako i u Bosni i Hercegovini, pojam seksualne iznude nije inkorporiran u zakone niti u pravne ili etičke propise. Seksualna iznuda, kao spoj seksualnog uznemiravanja, iskorištavanja i zlostavljanja sa pozicije moći, nadređenosti i autoriteta, još nije formalno-pravno prepoznata. Ovaj rad bavi se proučavanjem različitih aspekata fenomena seksualne iznude, istražujući šire implikacije i faktore koji doprinose ovoj pojavi. U radu ćemo proučiti kako neprihvatljivost seksualne iznude proizlazi iz narušavanja osnovnih ljudskih prava. Ova vrsta zloupotrebe moći može imati dugoročne štetne posljedice po žrtve seksualne iznude, ali implicira i razne društvene devijacije. U fokusu rada će biti značaj osvješćivanja cjelokupne javnosti, medija, političara i političarki, naučne zajednice i predstavnika i predstavnica radnih i drugih oblasti, o štetnim posljedicama seksualne iznude, kako na individualnom, tako i na društvenom nivou. Takođe, u radu ćemo istražiti mogućnosti integracije termina seksualna iznuda u relevantne zakone i to da li pravno prepoznavanje ovog pojma može biti ključno u borbi protiv ove vrste korupcije i zaštiti žrtve.

Ključne riječi: seksualna iznuda, seksualno nasilje, korupcija, društvo, zakoni

UVOD

Seksualno nasilje i korupcija su ozbiljni, složeni i kompleksni društveni problemi, ali njihova korelacija nije dovoljno razjašnjena, konkretnije definisana, nije lako dokaziva i još se vodi u ličnom, javnom i medijskom diskursu u Bosni i Hercegovini kao tabu tema. Ipak, postoje dublje poveznice između ova dva devijantna društvena fenomena ili problema. I seksualno nasilje i koruptivno ponašanje često proizlaze iz zloupotrebe moći i autoriteta. Pojedinci koji zloupotrebljavaju svoju moć, bilo da je to društveni status, politička pozicija ili finansijska snaga, često koriste istu dinamiku moći kako bi manipulirali, zlostavljali, neprimjereno se ponašali i kontrolirali te ugrožavali druge osobe. Takođe, i seksualno nasilje i korupcija, iako su različite oblasti, često proizlaze iz strukturalnih neravnoteža moći i resursa u društvenoj ili porodičnoj zajednici. Nepravda, poremećen sistem vrijednosti i neravnoteža moći mogu stvoriti okruženje u kojem su češća takva ponašanja. Definicije seksualnog nasilja variraju u zavisnosti od konteksta, ali se uopšteno seksualno nasilje može formulirati kao svaki oblik seksualnog ponašanja, djelovanja i zlostavljanja koje se vrši nad osobom bez njenog pristanka ili saglasnosti. Seksualno nasilje može biti u raznim oblicima, kao što su „silovanje, seksualno uznemiravanje, prisilne seksualne radnje, seksualno ropstvo, seksualno

²⁸⁴ vesna.ilikicarevic@gmail.com

ucjenjivanje... „ (Kovačević, Perković i Zajović, 2011: 199), ali i seksualna iznuda, o kojoj ćemo više pisati u ovom radu. Bez obzira na to o kojoj vrsti seksualnog nasilja se radi, žrtve su traumatizovane, stigmatizovane, viktimizovane i trpe razne posljedice, fizičke i psihičke. Zakoni i kazne za seksualno nasilje različiti su u različitim jurisdikcijama, a pravna procedura može uključivati sprovođenje istrage, suđenje i presudu u skladu sa zakonima koji važe u određenoj državi. Važno je istaći da je u svim oblicima seksualnog nasilja bitno osigurati podršku žrtvama kroz pristup medicinskoj i psihološkoj pomoći, kao i kroz pravne i socijalne usluge i druge mehanizme zaštite. Posljednjih godina u javnosti i medijima u Bosni i Hercegovini sve više se govori o seksualnom nasilju, zlostavljanju i nasilju nad ženama, a posebno su u porastu najteža krivična djela, ubistva žena –femicidi, kako u svijetu²⁸⁵, tako i u Bosni i Hercegovini. Prema podacima Fondacije „Udružene žene“ Banja Luka i drugih nevladinih organizacija koje se bave pravima žena, u 2023. godini u BiH je ubijeno deset žena i bilo je sedam pokušaja ubistava. A prema saopštenju Gender centra Federacije BiH iz 2014. godine svaka druga žena u BiH doživjela je neki oblik nasilja tokom svog života, među kojima su najčešće kombinacije fizičkog, psihičkog, seksualnog i ekonomskog nasilja. Ono što je posebno poražavajuće je podatak da ni žene slabijeg zdravlja, kao ni žene sa invaliditetom nisu pošteđene nasilja (Vlada FBiH, 2014). Povezanost seksualnog nasilja sa korupcijom može biti višestruka te i dalje postoje mnoga otvorena pitanja u vezi sa seksualnom korupcijom. Korupcija je inače kompleksan fenomen koji duboko prožima društvene, političke i ekonomske strukture širom svijeta. U svom sažimanju opšte istorije korupcije autor Carlo Alberto Briosci navodi njenu istorijsku konstantu, od vremena prvih civilizacija do današnjih demokratskih oblika vladavine. Definisati korupciju predstavlja izazov, s obzirom na njenu raznolikost i složenost. Iako postoje brojne definicije korupcije koje se razlikuju, one se uglavnom slažu u osnovnim crtama definišući je kao zloupotrebu javnih ovlaštenja ili službenog položaja radi ostvarivanja privatne koristi, često na štetu opšteg dobra, interesa društva ili neke osobe. Najčešće definicije korupcije uključuju pojmove poput nepotizma, mita, pronevjere, manipulacije, zloupotrebe moći i slično. Uz to, mnogi autori i mediji naglašavaju različite aspekte korupcije, kao što su ekonomska, politička, administrativna ili socijalna dimenzija. Bosna i Hercegovina zauzima najgore mjesto u regionu po ovogodišnjem indeksu percepcije korupcije (Corruption Perception Index – CPI) koji je objavio u januaru 2024. godine Transparency International (TI), a postala je i druga najlošije pozicionirana zemlja u Evropi kada je u pitanju stanje korupcije u zemlji. Kada se govori o korupciju, kako u svijetu, tako i u Bosni i Hercegovini, obično se kao mito ili valuta koja se koristi tokom koruptivne radnje spominje novac. Pored finansijske, političke i drugih vrsta korupcije, dešava se i seksualna korupcija. Upravo jedno od seksualnih zlostavljanja o kojem se nedovoljno govori, a koje se još manje prijavljuje, iako se dešava, jeste seksualna iznuda, a oni koji su se do sada bavili tim istraživanjima isticali su da se radi o „tihom“ ili „prikrivenom“ korupciji. To je vrsta korupcije u kojoj valuta ili mito nije novac, već seksualna usluga, i o kojoj mnogi „ponešto tajno znaju“, ali rijetko se javno iznosi sa dokazivim činjenicama. Pored toga, „empirijsko znanje o takvoj vrsti korupcije, odnosno gdje, kako i do koje mjere se dešava i kako se percipira i rješava, veoma je ograničeno“ (Elden, Calvo, Bjarnegard, Lundgren & Jonsson, 2020: 1). Termin seksualna iznuda – *sextortion*, prvi put je upotrijebilo Međunarodno udruženje sutkinja (International Association of Women Judges – IAWJ) 2008. godine, u pokušaju da se podigne svijest o ovom fenomenu i ukaže na njegovu sveprisutnost, ali često baš kao skriveni oblik korupcije koji degradira svoje žrtve i podriiva društvene institucije širom svijeta. Korupcija i rodno zasnovano nasilje, iako na prvi pogled različite oblasti, tako su postale predmet određenih međunarodnih istraživanja, kao što su studije slučaja u Tanzaniji i Kolumbiji, a predstavljene u knjizi „Seksualna iznuda (sextortion)- korupcija i rodno zasnovano nasilje“. „Pod rodno zasnovanim nasiljem se uglavnom podrazumijevaju oblici nasilja koji

²⁸⁵ Ujedinjene nacije saopštile su da je broj žena i djevojčica ubijenih u svijetu 2022. godine porastao na najviši nivo u 20 godina. Gotovo 89.000 žena i djevojčica namjerno je ubijeno prošle godine, saopštili su iz tijela UN za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women) i Kancelarije UN za droge i kriminal (UNODC). Izvor: <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2023/11/23/un-broj-zena-ubijenih-u-svijetu-2022-najveci-u-20-godina>

gotovo isključivo pogađaju žene“ (Kovačević, Perković i Zajović, 2011: 198). Definicija pojma seksualna iznuda – *sextortion* i dalje se propituje i još nema međunarodno usaglašeno poimanje. U toku su diskusije u vezi sa terminologijom ove pojave, da li treba da se definiše kao *sextortion*, kao seksualna iznuda, seksualna ucjena, seksualno iznuđivanje ili pak seksualna korupcija. Termin *sextortion* danas se često koristi da se opiše oblik ucjene u kojoj se seksualni sadržaj (fotografija, video-snimak, poruka...) koristi kao sredstvo za iznudu ili manipulaciju. Ovaj termin postao je široko prepoznat u javnosti, posebno u digitalnom kontekstu, gdje se koristi za opisivanje slučajeva u kojima se intimni sadržaj koristi protiv žrtava, najčešće putem interneta ili mobilnih aplikacija. Ova vrsta iznude često podrazumijeva prijetnje objavljivanjem kompromitujućih fotografija ili video-snimaka, ili njihovim slanjem bliskim osobama žrtve. Prema Kembridžovom rječniku, *sextortion* je praksa prisiljavanja nekoga da nešto uradi, posebno da izvrši seksualne radnje, uz prijetnju objavljivanjem fotografija na kojima je osoba gola ili seksualnih informacija o njima. *Sextortion* je, kako je definisano u ovom rječniku, zločin digitalnog doba. Iako postoje diskusije u vezi samog termina, u ovom radu ćemo se držati definicije termina koju je dalo Međunarodno udruženje sutkinja i po kojem seksualna iznuda uvijek ima dvije komponente: seksualnu i korupcijsku. Seksualna iznuda je zloupotreba moći za dobijanje seksualne usluge, to je oblik korupcije u kojem je seks, a ne novac, valuta mita. „Nije ograničena na određene sektore, već se može pronaći svugdje gdje osobe koje imaju moć, autoritet, nadređen položaj, pokušavaju ili uspijevaju seksualno iskoristiti one koji su u ugroženoj poziciji ili poziciji zavisnoj od njihove moći“ (IAWJ et.al 2015: 19). Seksualna iznuda je oblik korupcije i rodno zasnovanog nasilja. U većini zemalja u svijetu, među kojima je i Bosna i Hercegovina, seksualna iznuda nije formalno-pravno prepoznata kao posebno krivično djelo, što može, pokazala su i dosadašnja istraživanja, otežati procese prijavljivanja, procese krivičnog gonjenja počinitelaca i zaštite žrtava. U ovom radu predstavimo rezultate istraživanja u vezi sa seksualnom iznudom, studije slučaja, kraću analizu medijske digitalne arhivske građe u vezi sa tematikom i preporukama za rad na suzbijanju seksualne iznude. Uz ove metodološke pristupe, multidisciplinarni pristup, koji uključuje i analizu i predstavljanje rezultata ranijih istraživanja te saradnju, razgovore između istraživača/istraživačica, aktivista/aktivistkinja, vladinih agencija i nevladinih organizacija, kao i građana i građanki tokom uličnih aktivnosti ili u neformalnim aktivnostima, može biti od ključnog značaja za dubinsko razumijevanje seksualne iznude, prevenciju i suzbijanje.

ELEMENTI SEKSUALNE IZNUDE

Iako se seksualno nasilje, uznemiravanje i zlostavljanje uglavnom ne definišu kao koruptivna aktivnost, mogu se kao seksualna iznuda povezati sa korupcijom kroz nekoliko ključnih tačaka:

- Zloupotreba moći: Kao i kod drugih oblika korupcije, seksualno nasilje i uznemiravanje često uključuje zloupotrebu moći, gdje počinitelj koristi svoj nadređeni položaj, autoritet, datu funkciju ili kontrolu kako bi izvršio seksualno nasilje nad žrtvom. Ova zloupotreba moći može biti prisutna u različitim kontekstima i sferama, uključujući radno mjesto, porodično okruženje, obrazovne institucije, političke strukture...
- Trgovina ljudima: Seksualno nasilje može biti povezano sa trgovinom ljudima, gdje se osobe eksploatišu i prisiljavaju na seksualne radnje u zamjenu za novac, resurse, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu ili druge pogodnosti i prava. Ova vrsta eksploatacije često se dešava u okviru korumpiranih i organizovanih kriminalnih mreža koje profitiraju od trgovine ljudima.
- Seksualno iznuđivanje: Seksualna usluga je element korupcije, kada se seksualne aktivnosti koriste kao sredstvo za postizanje određenih ciljeva ili sticanje privilegija. Ovo može uključivati situacije u kojima osoba pristaje na seksualne radnje ili je ucijenjena na eksplicitne ili implicitne radnje iz straha od gubitka posla, obrazovnih prilika, prava na socijalnu zaštitu, zdravstvenu zaštitu ili drugih beneficija.

Sve ovo naglašava kompleksnost i međusobnu povezanost različitih oblika zloupotrebe moći i povreda ljudskih prava. „Seksualna iznuda sama po sebi ne predstavlja samo grubo kršenje ljudskih prava, već i ograničava prava žrtava i u drugim sferama, kao i u održivom razvoju u cjelini“ (Elden, Calvo, Bjarnegard, Lundgren & Jonsson, 2020: 1). Takođe, navode da „seksualno iznuđivanje produbljuje

siromaštvo i predstavlja veći rizik za osobe koje žive u siromaštvu (Isto, 2020:1). Dovodeći u vezu pojmove korupcija, zloupotreba položaja i moći sa seksom i uznemiravanjem, nameće se zaključak da prethodno navedene pojmove treba obuhvatiti pod jedinstven društveni fenomen – sextortion. Prema smjernicama koje je dao Helsinški parlament građana Banja Luka, u okviru implementacije kampanje „Seksualna iznuda je korupcija. Prekinimo ćutanje!“²⁸⁶, a koja je dio šireg projekta „Građani/ke u borbi protiv tihe korupcije“, određena su tri ključna elementa koji razlikuju seksualnu iznudu od ostalih sličnih djela. Oni su se u tom određivanju referisali na odrednice koje je već dalo Međunarodno udruženje sutkinja da „korupcijska komponenta seksualne iznude ima tri karakteristike“ (IAWJ 2012: 9-11). Prvi element je da postoji seksualna aktivnost (eksplicitni ili implicitni zahtjev za bilo kojom vrstom seksualne radnje). Drugi element je zloupotreba položaja (postojanje autoriteta ili dominantnog lica koje zahtijeva seksualnu aktivnost) i treći element je tzv. ono za ovo situacija (u kojoj počinitelj zahtijeva seksualnu uslugu u zamjenu za određenu korist) (Helsinški parlament građana Banja Luka, 2023). U ovoj kampanji seksualno iznuđivanje definiše se kao spoj seksualnog uznemiravanja i korupcije, odnosno rodno određeni oblik korupcije, koji kao takav nije formalno-pravno prepoznat u zakonima u BiH, znači, ni na državnom, niti entitetskom, niti kantonalnom nivou. Sprovedena istraživanja, koja ćemo detaljnije navesti, pokazala su da ovaj vid korupcije najčešće pogađa žene, mada u manjem procentu žrtve mogu biti i muškarci. Nejednakost rodova u vezi s pitanjem moći i resursa takođe znači da žene i muškarci drugačije osjećaju posredne i neposredne posljedice korupcije. Žene su i dalje u neravnopravijem položaju i imaju veći rizik od siromaštva pa zato mogu biti uskraćene za pojedine javne usluge, prava i zaštitu. Još je u bivšoj Jugoslaviji autorka Mitra Mitrović isticala da pravo na rad žena i muškaraca nije tako prosta činjenica i „ne završava se samo na tome je li žena ušla u kancelariju ili fabriku. Pitanje je- je li time automatski postignuto pravo na sve profesije, jednake nagrade, uslovi za napredovanje...“ (Mitrović, 1960: 61). Žene se pored neravnopravnosti u raznim sferama suočavaju i izložene su posebnim oblicima korupcije, kao što su seksualna iznuda u zamjenu za neku korist, a „ovaj rodno specifični oblik korupcije pretežno pogađa žene u obrazovnom sektoru, tokom migracije, ratnih sukoba i humanitarnih kriza“ (Ristevska, Trajakovska, 2021: 4). Broj žena žrtava seksualne iznude je proporcionalno viši nego kod muškaraca (Ristevska, Trajakovska, 2021: 5). Žene su često u podređenom položaju u društvu, na radnom mjestu i u porodičnoj zajednici, pa su zbog toga češće žrtve ovakvih situacija. Takođe, prema raznim kulturološkim stereotipnim obrascima, žene se i dalje smatraju manje vrijednima od muškaraca, što može dovesti do toga da se njihova prava i dostojanstvo manje cijene. To može stvoriti okruženje u kojem su žene više izložene seksualnoj iznudi. Ako, na primjer, analiziramo neke domaće serije ili filmove, nerijetko ćemo vidjeti kadrove u kojima je muškarac šef, a žena je uglavnom na poziciji sekretarice, izazovno obučena, u podređenom položaju ili prema scenariju sa zavodničkim dijalogom. Slično je i sa tematikom zdravlja, gdje se takođe nerijetko dešava da se doktori prikazuju kao muškarci, a žene su medicinske sestre i često scenario prati određene „ljubavne ili seksualne afere“ između aktera. Jedan od istaknutih problema kod neprijavlivanja seksualne iznude jeste i stigmatizacija žrtava. Žrtve seksualne iznude često doživljavaju stigmatu i strah od osude društva, porodice, prijatelja... Ovo može biti posebno izraženo u konzervativnim i patrijarhalnim društvima, gdje se žrtve krive ili se smatraju odgovornima za nastalu nepoželjnu situaciju. Žene u Bosni i Hercegovini posebno su ugrožene zbog tradicionalnih rodnih uloga, slabih institucionalnih mehanizama za zaštitu žrtava, kao i prisutnosti korupcije na različitim nivoima i sferama. Analizirajući medijske natpise i sadržaje na određenim portalima u Bosni i Hercegovini, uočavamo neprofesionalno izvještavanje u smislu naslova, nadnaslova i konstruisanja teksta/videoa, jer se nerijetko seksualna iznuda naziva „seks aferom na fakultetima“, a na primjer, desio se slučaj da je profesor prijavljen zbog seksualnog ucjenjivanja studentkinja, tražeći određene seksualne usluge za položene ispite. Takođe, seksualno uznemiravanje u nekoj instituciji, gdje je

²⁸⁶ Helsinški parlament građana Banja Luka implementira kampanju „Seksualna iznuda je korupcija. Prekinimo ćutanje!“ a fokus je na seksualnoj iznudi – sextortionu, koja je spoj seksualnog uznemiravanja i korupcije, odnosno rodno određeni oblik korupcije, koji kao takav nije formalno-pravno prepoznat u zakonima u BiH. Projekt traje 12 mjeseci (jun 2023 – jun 2024) i ima za cilj analiziranje prisutnosti seksualne iznude u javnom i privatnom sektoru i ispitivanje mogućnosti integracije termina seksualna iznuda u relevantne zakone i pravne akte.

nadređeni seksualno ucjenjivao, iznuđivao ili zlostavljano podređene zaposlenice označava se kao „seks skandal“. Često se u medijskim izvještajima ide na senzacionalizam, na površnost samog događaja, na klikabilnost, umjesto profesionalnog i istraživačkog izvještavanja, a posebno u cilju zaštite žrtava. I kada se desi seksualno iznuđivanje, kako vidimo u komentarima na društvenim mrežama, a i u direktnim razgovorima sa građanima i građankama, počinioci često budu zaštićeni od osude javnosti, radnih kolega i koleginja i tako redom, pa se mogu čuti etikete „da je bio korektan šef“, „porodičan čovjek“, „uzoran član partije“... O žrtvama se zna diskutovati i putem društvenih mreža „da li je to sama tražila, čime ga je izazvala, kako se oblačila“ i slično. Čak se u jednom članku na portalu Klix (Kendić, 2022) raspravljalo o tome da li je jednom prijavljenom osumnjičenom počiniocu afera napakovana od strane političkih protivnika, dok uopšte u fokusu nisu bile žrtve, što je izazvalo i burnu diskusiju u komentarima čitalaca i čitateljki, a izdvojicemo jedan od komentara na pomenutom portalu: „*Ovo nije seksualna afera, ovo je krivično djelo. Ja, koliko se sjećam, Billa Clintona su politički protivnici godinama razvlačili po medijima i sudovima zbog afere sa Monikom Lewinski. Ovaj monstrum ucjenjivao je žene seksom kako bi im omogućio da dođu do prava koja su im zakonom zagarantovana i vi napišete kako smo mi dotakli dno jer to neko koristi u političke svrhe? Jok, eto, treba ga ostaviti na funkciji*“.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I ANALIZE PROPISA

Svijest o postojanju seksualne iznude kao oblika korupcije izuzetno je niska, a dodatni problem predstavlja i nedostatak dokumentacije o praksi dokazivanja i institucionalnim mehanizmima utvrđivanja seksualnog iznuđivanja. Ranija istraživanja specifično navedene problematike nisu bila zastupljena u većoj mjeri u BiH. Možemo izdvojiti istraživanje koje je sprovedeno od strane Transparency Internationala BiH, koje je urađeno 2021. godine i u kojem se seksualna iznuda, između ostalog, definiše tako da ona simbolizuje „disbalans moći između počinioca i žrtve, pri čemu je žrtva dovedena u izuzetno težak položaj koji olakšava pristajanjem na eksplicitnu radnju. Inferiornost žrtve u odnosu na počinioca omogućava manipulaciju nad pojedincem, te čini ucjenu sredstvom za dolazak do željenog cilja“ (TI BiH, 2021). Ova publikacija prikazuje presjek stanja u Bosni i Hercegovini, kroz analizu zakonodavnog i institucionalnog okvira u BiH i Evropi, statističkih podataka od Visokog sudskog i tužilačkog savjeta BiH, sudskih presuda i podataka o prijavama korupcije i seksualnog uznemiravanja na javnim univerzitetima u BiH. Prema njihovoj publikaciji, kao i u mnogim drugim zemljama u kojima krivično zakonodavstvo ne tretira specifično sextortion, postoje druga krivična djela koja mogu biti povezana sa sextortionom, a nalaze se u zakonima na državnom i entitetskim nivoima. Prije svega, u BiH je Zakonom o ravnopravnosti spolova definisano seksualno uznemiravanje, kao i obaveze javnih organa i poslodavaca u sprečavanju i zaštiti od uznemiravanja, međutim nema pojma seksualna iznuda. U okviru Krivičnog zakona BiH pronalazimo sljedeća krivična djela koja se mogu dovesti u vezu sa sextortionom: zloupotreba položaja ili ovlaštenja (član 220), nesavjestan rad u službi (član 224) te međunarodna trgovina ljudima (185) i međunarodno navođenje na prostituciju (187). Krivični zakon RS u Glavi XIV definiše krivična djela protiv polnog integriteta: silovanje, polna ucjena, obljuba nad nemoćnim licem, obljuba zloupotrebom položaja, navođenje na prostituciju, polno uznemiravanje i bludne radnje. Pored toga, Krivični zakon RS sadrži više članova koji specifično definišu krivična djela s rodnom komponentom nego što je to slučaj s Krivičnim zakonom FBiH. Na osnovu statističkih podataka koje je VSTS BiH dostavio na zahtjev TI BiH za sva zatražena krivična djela protiv polne slobode i morala, primjetan je vrlo mali broj slučajeva za analiziranih šest godina kojima su se bavili organi za sprovođenje zakona, ali i sudovi. Naime, „u periodu od 2015. do 2020. podneseno je ukupno devet prijava za krivično djelo obljuba zloupotrebom položaja, od čega nijedna nije podnesena od 2018. do 2020. U 2015. godini ukupno je podneseno pet prijava, izdato je isto toliko naredbi o sprovođenju istrage, dok je podignuta samo jedna optužnica“ (TI BiH, 2021).

Drugo istraživanje pod nazivom „Istraživanje o rasprostranjenosti seksualne iznude u društvu“ realizovao je Helsinški parlament građana Banja Luka 2023. godine putem anonimnog onlajn upitnika, ali kao metodologija je korišten i intervju fokus grupe. Prema ovom istraživanju, najveći broj ispitanika, preko 90%, upoznat je sa pojmom seksualnog iznuđivanja, dok 5% ispitanika nikad nije čulo za taj termin.

Preko 95% ispitanika smatra da se seksualno iznuđivanje može smatrati društveno neprihvatljivim ponašanjem. Preko 73% ispitanika smatra da je seksualna iznuda i te kako prisutna u bh. društvu, a na pitanje da li se seksualno iznuđivanje dešava na radnom mjestu, čak 76% ispitanika odgovorilo je da se dešava. Najveći broj ispitanika, preko 81%, slaže se s tim da se seksualno iznuđivanje ispoljava na direktan način u odnosu izvršilac–žrtva. Njih 16% ne može da se odluči u odgovoru na ovo pitanje u pogledu stava, dok se svega 1,8% ispitanika ne slaže sa postavljenom tvrdnjom. Najveći broj ispitanika, preko 90%, smatra da seksualno iznuđivanje u većini slučajeva pogađa žene i djevojčice. Veliki broj ispitanika, njih preko 50%, smatra da se kao osnov za seksualno iznuđivanje koriste eksplicitne fotografije žrtve ili bliske osobe, dok još 17% ispitanika smatra da se kao osnov koriste eksplicitni video-snimci žrtve ili bliske osobe, odnosno snimci emitovanja uživo kompromitujućeg materijala (6,7%). Kao razloge za seksualnu iznudu ispitanicu su naveli unapređenje na poslu – 16,3%, 15% navelo je stupanje u radni odnos, odnosno zapošljavanje, 8,5% odgovorilo je da je razlog polaganje ispita, a 5% navelo je ostvarivanje radnih prava poput godišnjeg odmora. Najveći broj ispitanika, dvije trećine njih, smatra da se seksualno iznuđivanje rijetko ili nikada ne prijavljuje organima gonjenja. „Najveći broj ispitanika, preko 85%, smatra da je potrebno inkriminisati seksualnu iznudu kao posebno krivično djelo“ (Helsinški parlament građana, 2023).

Autorka ovog rada, koja je i administratorica na društvenim mrežama Helsinškog parlamenta građana Banja Luka, od januara do aprila 2024. godine, u okviru istraživačkog doprinosa, jednom sedmično postavljala je anketni upitnik na storiju Instagrama, sa konkretnim pitanjima vezanim za pojam seksualne iznude. Tako je na pitanje gdje se najviše dešava seksualna iznuda, od strane pratilaca ovog naloga bilo najviše odgovora da je to na poslu, a na drugom mjestu po broju odgovora bile su obrazovne institucije. Na pitanje da li počinioce seksualne iznude pravosudni organi treba oštrije da sankcionišu, najviše odgovora je bilo – da. Pratioci i pratiteljke su na anketno pitanje, da li ste doživjeli seksualnu iznudu, opet odgovorili sa najviše potvrdnih odgovora i da je u pitanju bilo direktno traženje seksualne iznude od strane nadređene osobe. Na pitanje šta smatraju najčešćim razlozima zbog kojih se dešava seksualna iznuda, najviše odgovora je bilo da je to zaposlenje. Inače, u slučajevima seksualne iznude, na primjer, na radnom mjestu na početku mogu biti manje opasne ili manje ozbiljne situacije koje mogu biti prvi signali kao „npr. u situacijama kada nadređena osoba traži određene informacije iz privatnog života, kada obećava određene stvari koje mogu biti značajne za napredak u karijeri, ali postavlja određene uvjete koji u početku ne moraju imati sve ove elemente“ (Hasenčić, 2024). Nakon toga može doći do ucjena koje imaju sve navedene elemente seksualne iznude „i vrlo lako se uđe u začarani krug“ (Isto, 2024).

Na anketno pitanje da li biste prijavili slučaj seksualne iznude, najviše odgovora, 80%, bilo je da bi prijavili, a 20% da ne bi. Kod ovog pitanja izdvajamo jednu poruku koja je stigla od pratiteljke u inboks Instagram naloga: „Mnoge žene se ne usuđuju da prijave seksualnu iznudu iz razloga što ženama sistem nije naklonjen, pa je to velika borba za dokazivanje, isto kao i za mobing. Uglavnom su to teške i mukotrpne borbe kroz koje se žene koje se odvažaju na taj potez, dodatno etiketiraju i viktimiziraju.“ A na pitanje ko mogu biti žrtve seksualne iznude, najviše odgovora bilo je da se sextortion, odnosno seksualno iznuđivanje, može desiti svima. A u Analizi pravnih propisa u vezi sa sextortionom, koju je realizovao Helsinški parlament građana 2023. godine, pravni stručnjaci/stručnjakinje analizirali su aktuelne zakone u BiH i na entitetskim nivoima, te je utvrđeno da niti jedan zakon ne sadrži u svojim članovima i odredbama seksualnu iznudu. Analizirani su Zakon o ravnopravnosti spolova BiH, zakoni o radu, zakoni o visokom obrazovanju, Zakon o zabrani diskriminacije, antikoruptivne strategije i slično, te su date preporuke na koji način je moguće integrisati termin seksualna iznuda ili sličan termin, o kojem treba da se dogovori pravna struka. Autorka ovog rada je takođe na sastancima sa nadležnim osobama u javnim i privatnim ustanovama, firmama i obrazovnih institucijama dolazila do informacija da nemaju ni u svojim internim aktima koja se odnose na radna, etička i disciplinska prava i pravila, integrisan pojam seksualne iznude, te je zato ta pojava ostala pod znakom pitanja, kako da se tretira, kome žrtva može da se obrati, na koji način da se sankcioniše počinitelj i uopšte koja je procedura. U mnogim internim aktima postoji integrisan termin seksualno uznemiravanje, ali pojam seksualna iznuda, koja se dešava sa pozicije moći prema podređenoj osobi i ranjivijim kategorijama nema. Ono oko čega se vodi aktivna diskusija je u vezi dokazivosti samog djela seksualne iznude, kako dokazati obzirom da se često radi u direktnoj relaciji počinitelj- žrtva, nema svjedoka, a takođe diskusija se vodi i u vezi samog termina sextortiona,

te na koji način kvalifikovati pomenuto djelo, što je ipak u domenu stručnjaka i stručnjakinja pravne struke koji bi se trebali usaglasiti u vezi toga. Takođe, jedan od problema je i kako dokazati slučaj seksualne iznude koji se desio prije mnogo godina, a jedno od takvih pitanja je postavljeno i na popularnoj Facebook grupi „Nisam tražila“ gdje inače žrtve iznose svoje slučajeve sa seksualnim uznemiravanjem, seksualnom iznudom, seksualnom ucjenom i drugim vrstama seksualnog nasilja.

ZAKLJUČAK

Neophodno je i dalje raditi na jačanju svijesti javnosti o postojanju i rasprostranjenosti seksualnog iznuđivanja kao društveno neprihvatljivog ponašanja. Potrebno je motivisati kreatore javnih politika kako bi reformisali postojeće zakone, a sve sa ciljem da seksualno iznuđivanje bude normirano na odgovarajući način, odnosno da seksualna iznuda bude formalno-pravno prepoznata u Bosni i Hercegovini. S obzirom na to da su istraživanja pokazala da su najčešće žrtve žene i djevojčice, takođe je neophodna što intenzivnija edukacija u svim sferama i to da imaju pravo na zaposlenje, radno mjesto, na povišicu, unapređenje, pravo na zdravstvenu zaštitu i slično, bez toga da im iko traži seksualnu uslugu. Seksualna iznuda mora postati nedopustivo ponašanje, a dok ne bude kao posebno krivično djelo inkorporirana u zakone, s obzirom na to da pojedini elementi seksualne korupcije/iznude jesu prepoznati i sadržani u određenim krivičnim djelima u oblasti zaštite polnog integriteta u Bosni i Hercegovini, važno je putem javnih kampanja, edukacija i na druge načine motivisati građane/građanke da prijavljuju seksualnu korupciju i traže zaštitu od zvaničnih institucija, ali isto tako da ne trpe stigmatizaciju, dodatnu traumatizaciju i viktimizaciju. Kada je u pitanju ova tematika, svakako su potrebna i nova naučna i stručna istraživanja, koja bi trebalo da se fokusiraju na rodnu prirodu i korupcijski element ovih društveno neprihvatljivih oblika ponašanja. Borba protiv ove vrste koruptivnog ponašanja može doprinijeti smanjenju seksualnog nasilja tako što će ojačati institucije, promovisati vladavinu prava, ljudskih prava i osigurati odgovornost za počinioce, a prije svega pomoć žrtvama i zaštititi ih na adekvatne načine. Vladavina zakona, institucionalni mehanizmi zaštite i osnaživanje žena ključni su za borbu protiv seksualne iznude i drugih oblika rodno zasnovane diskriminacije. Seksualna iznuda se, kao što su pokazala i istraživanja, dešava kao „tiha korupcija“, često je pod velom tajne, i važno je što više isticati da ona predstavlja kršenje osnovnih ljudskih prava te se koristi kao sredstvo nasilja, zlostavljanja i manipulacije i kontrole nad žrtvama. Važno je aktivno raditi na sprečavanju i suzbijanju seksualne iznude kako bi se obezbijedila sigurnost svih potencijalnih žrtava, ali i uradila prevencija da do seksualnog iznuđivanja ne dolazi. Posebno je važna edukacija mladih osoba, koje tek treba da potraže prvo zaposlenje ili mladih tokom studiranja. U suštini, inkorporiranje pojma seksualne iznude u zakone ima za cilj zaštitu žrtava, jačanje ljudskih prava i unapređenje demokratskog i pravosudnog sistema jedne zemlje. To je ključni korak ka izgradnji društva koje poštuje i štiti sve svoje članove i članice i kada je ova vrsta potencijalnog alarmantnog ponašanja. Integrisanje i implementacija jasnih zakonskih odredaba koje regulišu seksualnu iznudu kao posebno djelo osigurali bi da se pravda primjenjuje dosljednije te bi pomogli u jačanju povjerenja građana i građanki u pravosudni sistem i uvjerali bi ih da će biti zaštićeni od seksualnog iznuđivanja. Takođe, to šalje snažnu poruku da nijedan oblik seksualnog nasilja neće biti tolerisan niti prikriven u društvu. I što je najvažnije, omogućava žrtvama da prepoznaju svoja prava i traže pravdu, odnosno ohrabruje ih da prijavljuju počinioce i da ne strahuju da će žrtve snositi posljedice, poput otkaza i stigmatizacije u društvu, već da će počinioci biti adekvatnije sankcionisani. Osim toga, to omogućava i pravosudnim organima da efikasno istražuju, procesuiraju i osude počinioce za seksualnu iznudu. U vezi ove tematike velika odgovornost je i koje korake će preduzeti stručnjaci i stručnjakinje pravosuđa, a posebno oni koji odlučuju o zakonskim politikama. Medijska vidljivost i profesionalno izvještavanje o problemu seksualne iznude i uopšte svim vidovima korupcije doprinose da ovakve nepoželjne pojave napokon budu otkrivene i da se percipiraju kao nešto što treba iskorijeniti iz demokratskoj društva koji štiti dobrobiti svakog pojedinca i društvene zajednice.

LITERATURA

- Asa Elden, Dolores Calvo, Elin Bjarnegard, Silje Lundgren i Sofia Jonsson (2020), *Seksualna iznuda (sextortion): Korupcija i rodno zasnovano nasilje*, EBA, Švedska
- Risteska Marija, Trajanovska Ljupka (2021), *Sexual Extortion as an Act of Corruption: Legal and Institutional Response, Skopje*, OSCE Mission to Skopje
- Bullock Jessie and Matthew Jenkins (2020). *Corruption and marginalization, Transparency International*, available online: <https://knowledgehub.transparency.org/assets/uploads/helpdesk/Corruption-andmarginalisation.pdf>
- Hazel Feigenblatt (2020), *Breaking the silence around sextortion: The links between power, sex and corruption*, *Transparency International*, available online: <https://www.transparency.org/en/publications/breaking-the-silence-around-sextortion>
- Ljupka Kovačević, Marija Perković i Staša Zajović (2011), *Ženski sud- feministički pristup pravdi*, Anima, Kotor
- Carlo Alberto Brioschi (2007), *Kratka povijest korupcije – od staroga vijeka do naših dana*, Mate d. o. o, Zagreb
- Mitra Mitrović (1960), *Položaj žene u savremenom svetu*, Narodna knjiga, Beograd
- Transparency International BiH (2021), *Sextortion – prikrivena korupcija – studija slučaja Bosne i Hercegovine*, <https://ti-bih.org/publikacije/sextortion-prikrivena-korupcija/>
- Helsinški parlament građana Banja Luka (2023), *Analiza propisa u vezi sa seksualnom iznudom (sextortion)*, <https://hcabl.org/analiza-propisa-u-vezi-sa-seksualnom-iznudom-sextortion/>
- Helsinški parlament građana Banja Luka (2023), *Istraživanje o rasprostranjenosti seksualne iznude u društvu*, <https://hcabl.org/istrazivanje-o-rasprostranjenosti-seksualne-iznude-u-drustvu/>
- Transparency International BiH (2024), *BiH druga najlošije rangirana zemlja u Evropi po stanju korupcije*, <https://ti-bih.org/bih-druga-najlosije-rangirana-zemlja-u-evropi-po-stanju-korupcije-kljucni-problem-disfunkcionalno-pravosudje-i-napadi-na-gradjanske-slobode/>

LINKOVI

- Brkić-Čekić, 2024. *PRIKRIVENA KORUPCIJA: Žrtve seksualne iznude u BiH mora štiti zakon*, <https://inforadar.ba/prikrivena-korupcija-zrtve-seksualne-iznude-u-bih-mora-stitati-zakon/>
- Hesenčić, 2024. *Seksualna iznuda: Nasilje o kojem se šuti*, <https://www.diskriminacija.ba teme/seksualna-iznuda-nasilje-o-kojem-se-%C5%A1uti>
- Kendić, 2022. *Patologija političkih kampanja u BiH: Seksualne afere kao oružje za "eliminisanje" protivnika*, <https://www.klix.ba/vijesti/bih/patologija-politickih-kampanja-u-bih-seksualne-afere-kao-oruzje-za-eliminisanje-protivnika/220812091/komentari>
- Kendić, 2022. *Trenutak za "politički udarac"*, <https://www.klix.ba/vijesti/bih/patologija-politickih-kampanja-u-bih-seksualne-afere-kao-oruzje-za-eliminisanje-protivnika/220812091>
- <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sextortion>
- <https://fbihvlada.gov.ba/bs/saopcenje-za-javnost-gender-centra-povodom-medunarodnog-dana-borbe-protiv-nasilja-nad-zenama>
- <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2023/11/23/un-broj-zena-ubijenih-u-svijetu-2022-najveci-u-20-godina>

SEXUAL EXTORTION AS COVERT CORRUPTION AND SEXUAL VIOLENCE

**Vesna Iliktarević, MA in Communication Studies, PhD Candidate
Faculty of Political Sciences, University of Banja Luka**

Abstract: *Sexual extortion, defined as a form of sexual and gender-based violence, as well as a form of corruption, has been the subject of research since 2008 when the International Association of Women Judges (IAW) recognized this phenomenon as alarming. Although certain efforts have been made to raise awareness of this corrupt practice and find solutions to stop it, sexual extortion remains a global phenomenon and problem. This phenomenon, as shown by previous research, is present in various sectors, both private and public, including Bosnia and Herzegovina. However, little public discussion surrounds sexual extortion, and in cases where it does enter media and public discourse, the victim is often stigmatized rather than holding the perpetrator of sexual extortion accountable for the consequences. Just like in many other countries, in Bosnia and Herzegovina, the concept of sexual extortion is not incorporated into laws or legal or ethical regulations. Sexual extortion, as a combination of sexual harassment, exploitation, and abuse of power, authority, and dominance, is still not formally or legally recognized. This paper explores various aspects of the phenomenon of sexual extortion, examining broader implications and factors contributing to this phenomenon. The paper will investigate how the unacceptability of sexual extortion stems from the violation of basic human rights. This type of abuse of power can have long-term harmful consequences for victims of sexual extortion and implies various societal deviations. The focus of the paper will be on raising awareness among the general public, media, politicians, scientists, and representatives of various fields about the harmful consequences of sexual extortion, both at the individual and societal levels. Additionally, the paper will explore the possibilities of integrating the term sexual extortion into relevant laws and whether legal recognition of this concept can be crucial in combating this type of corruption and protecting victims.*

Keywords: *sexual extortion, sexual violence, corruption, society, laws*